

Észrevételek a „Kazinczy Ferencz Levelezése“ című czikkre.

— Felelet Széchy Károly úrnak. —

Az igazságot kereső kritikus, ha valamely műnek minden oldalát figyelembe nem veheti, legalább a helyesen kiválasztott főszempontot veszi kiindulásul, irányadóul akkor, midőn az *egész* műről akar ítéletet mondani. A ki valamely műnek általános kritikájában a valódi szempontot meg nem találja: az lehet ügyes tollforgató, jártas lehet a tudományoknak nem egy ágában, beszélhet fenhéjazva, de *kritikus*, a szó elfogadott értelmében, *sohasem lesz*. Ha a kritikus az igazság földerítésére ügyekszik: a felkutatandó igazság sugalma már à priori kijelöli a hozandó ítélet helyes szempontjait, s akkor a bíráló nem fog hamis elvek bizonytalan lejtőjére tévedni csak azért, hogy kimutassa: mennyire jártas a nagy hangú phrasisokban, a leg-súlyosabb vádakkal való dobálódzásban, a kifejezések értelmének önkényes elferdítésében s a nyilvánvaló tények merész tagadásában, mint Széchy Károly, a ki páratlan kritikai diadalának fennen hirdetésére nem látta elégségesnek, hogy bírálata az Erdélyi Múzeum-egylet kiadványainak ¹⁾ egyik füzetében lásson napvilágot, hanem jónak látta azt különnyomatban is kiadni.

Széchy Károly a *Kazinczy Ferencz Levelezése* című nagy fontosságú adatgyűjteményről értekezvén, a nélkül, hogy a kiadás megítélésének valódi szempontjait lelkiismeretesen figyelembe venné, a mellékszempontok ingatag talajára áll s *nemcsak e mellékes szempontokból, hanem általánosan is* elítéli a gyűjteményt, oly vádakkal illetvén annak szerkesztőjét, a melyeket a komoly lelkiismeretű emberek

¹⁾ Az Erdélyi Múzeum-egylet bölcsélet-, nyelv- és történettudományi szakosztályának kiadványai. Kolozsvár, 1891. VIII. k. VI. füzet. 507—544. lap.

bizonyára kivétel nélkül kételkedve fogadnak. Kazinczy Ferencz Levelezésének kiadásában főszempontoknak tartja egyfelül a rendezést, másfelül a jegyzetes és magyarázatos megvilágítást, mert — úgy mond — „a gyűjteménynek, melyre a nemzet hat évtized óta vár, *hitelessége és megbízhatósága ezen dől el.*“¹⁾

Nem mutat-e ez hamis szempontot? Hiszen, a mióta adatgyűjtemény kiadásáról tudomásuk van az íróknak, *első sorban* ily gyűjtemény kiadásában azt veszik fontolóra: *össze van-e gyűjtve lehetőleg minden adat*, a mi a kiadásba tartozik, *s hűen van-e közölve a szöveg*, kivált ha annak nemcsak tárgyi, hanem nyelvi fontossága is nyilvánvaló?

Ez a főszempont, a mely a szerkesztőt vezérli, ennek kell ka-lauzolnia a kiadás bírálóját is, ha általános értékű ítéletet mer kockáztatni s ha igazságot akar földeríteni vagy csak kimondani is. Ha e főszempontból egyetlen valamire való kifogást sem tehet a bíráló: vajjon a mellékszempontokból kiindulva, ha különben tetemes fogatkozást lát is egyben-másban, szabad-e *határozottan* elítélnie a szerkesztőt? Szabad-e oly fenhéjazva, lépten-nyomon igazolatlan vádakat szórva beszélnie a kiadásról, a mely e téren elsőnek mondható a magyar irodalomban, mintha a szerkesztő közkézen forgó leveleket hagyott volna ki a gyűjteményből, vagy szándékosan meghamisította volna a szöveget? Nem követelné-e legalább a méltányosság — jóllehet erre a kiadás nem szorult — hogy a kritikus némileg tartózkodó legyen oly gyűjtemény bírálatában, a mely teljesen minta nélkül készült, kivált jegyzeteit illetőleg, a melyekre vonatkozólag ha nem idéztem is, de czéloztam Szentgyörgyi Józsefnek szerény, de önértetes nyilatkozatára, a ki munkájáról így írt Kazinczynak: „Igen tartok, hogy egy oly széles kiterjedésű és a magyaroknál még alkalmasint műveletlen ugaron az *első* aratás nem lesz ment a tövisektől és bogácskóróktól?“²⁾

Bátrak vagyunk Kazinczy leveleinek eddigi töredékes kiadásaira hivatkozni, a melyekben semmiféle jegyzet nincs, s a melyeknek rendezése talán mégis több kívánni valót hagy hátra, akárhogy tekintsük is, mint az a két kötet, a melyeket Széchy Károly bírálat alá vett, s kérdjük: *min dől el* ama kiadások *használhatósága*? Azt

¹⁾ Széchy K. cikke, u. o. 508. l.

²⁾ L. Debreczenben, ápr. 15. 1803-ban kelt levelét. Kézirat.

csak nem tagadhatja Széchy Károly sem, hogy az eddigi töredékes gyűjtemények úgy a hogy pótolták a *teljes* kiadást. Mert hiszen irodalmunk újabb korának alig van egy-egy valamire való kérdése, a melylyel ha valaki foglalkozni akart, ne a Kazinczy leveleinek a milyen-olyan kiadását lapozgatta volna át első sorban? És vajjon mit használt e töredékes gyűjteményekben? A jó rendezést talán vagy a jegyzeteket? Hisz ez utóbbiak teljesen hiányzanak, a jó rendezés pedig épen nem erős oldala e töredékes kiadásoknak, mint mindenki tudja. A szöveg *hű* közléséről sem szólhatni nagy elismeréssel. Nemcsak az orthographia szempontjából hibás például a Kis Jánoshoz írt levelek kiadása (hogy a többiről ne is szóljunk), jóllehet a szerkesztők az eredeti orthographiához hűek kívántak maradni,¹⁾ hanem tisztán tartalmi szempontból is annyira hézagos, hogy ha a kiadásunkban megjelent levelekkel összehasonlítjuk: amazok egészen használhatatlanoknak bizonyulnak. Hogy e kiválóan fontos levelek eredetieit fölfödözni sikerült s a kiadásban ezeket használhattam föl: e körülmény egymaga is tiltakozik (legalább *némi szerénységgel*) a lelkiismeretlenség ama vádjá ellen, a melylyel Széchy Károly oly kedvtelve dobálódzik, de a mely — látni való — arra száll vissza, a kitől eredt. Efféle, Széchy Károly előtt mellékes dologgal nem tartottuk ildomosnak dicsekedni, csak csillag alatt jelöltük meg a pusztá tényt.²⁾ Persze e *csékély* körülmény az ő magas figyelmét kikerülte, a mi annál csudálatosabb, mert hiszen az I. kötet előszavában nyíltan megmondjuk, hogy mely szempontok vezették az Irodalomtörténeti- és a Kazinczy-bizottságot, a melyek irányadó elveket jelöltek ki a szerkesztőnek. Ott el van mondva, hogy „a bizottság a közzétételnél a lehető legnagyobb hűségre törekedett, nemcsak a tartalmat, de a külső formát illetőleg is.“ stb.³⁾

Ha ebből a szempontból tud a bíráló *alapos* vádakát emelni a szerkesztő ellen: ám ítéljen el, törje el fölöttem a pálczát, mondjon hirtelenkedőnek s lelkiismeretlennek; eltűröm a vádat, mert megérdemlem. *De mutasson nekem Széchy Károly egyetlen mondatot a bí-*

¹⁾ „Nyelv- s írásmód tekintetében szorosan ragaszkodtunk az eredetinek betűjéhez.“ stb. Kazinczy F. eredeti munkái. Második osztály. Levelek. I. k. XIII. 1.

²⁾ Kazinczy Ferencz levelezése, 1891. II. k. XXV. 1.

³⁾ Kazinczy F. Lev. 1890. I. k. XV—XVI. 1.

rálatban, a mely e főszempontot nem mondjuk uralkodólag, csak mellékesen is föltünteteli vagy csak érinti is: akkor elismerem, hogy joga van „az Akadémia kidobott ezreinek fejében ilyen kiadást“ elítélni s a szerkesztőt inlokolatlan vádakkal támadni az avatatlan közönség előtt (mert hiszen a kik a kiadást ismerik, azoknak ítéletétől nem tartunk a Széchy Károly nagy kritikái diadala után sem). A ki pedig a főszempontokat *teljesen* figyelmen kívül hagyja s mégis általános megbízhatatlanságot hirdet a munkáról: bátrak vagyunk azzal vádolni, hogy *nem* az *igazság* vezérli tollát, hanem csak az írói viselkedés, hogy megmutassa: mennyire jártas ő a történeti, világirodalmi, heraldikai, genealogiai, nyelv- és philosophiai tudományokban, ámbátor a logikai ismeretek alapelemeit nagyon gyöngén tudhatja, a ki a *mellékes* szempontok előzményeiből indul ki, de azért a munkának általános értékére, megbízhatóságára, hitelességére s használhatóságára von következtetést.

Hát ha a levelekhez semmiféle jegyzetet nem csatolt volna a szerkesztő, csupán az anyagot magát gyűjti vala össze s adja ki az Akadémia: vajjon *használhatatlan és megbízhatatlan* volna-e a kiadás? Tudja Széchy Károly, hogy nem egy efféle gyűjtemény forog közkezen: mégis rendkívül hasznos szolgálatot tesz az íróknak és tudósoknak, a kiknek nem kenyerük a kákán is csomót keresni, mert hiszen *fődolog, hogy lehetőleg teljesen össze van-e minden adat gyűjtve s lehetőleg hűen van-e közölve.*

Bármely gyűjtemény, annál inkább a Kazinczy Ferencz Levelezésének kiadásában és bírálatában *annyira első és uralkodó szempontnak kell tartanunk a lehető teljességet s lehető hűséget*, hogy e mellett minden más csak *mellékes* érdekű.

Ez oly tiszta igazság, a mely magyarázatra sem szorul s csak az nem jár ösvényén, a kinek ily gyűjtemény kiadásáról fogalma sincs.

E főszempontoknak teljes lelkiismeretességgel s ügyekezettel kívánt megfelelni a szerkesztő, a mit eddig még senki — Széchy Károly sem — vont kétségbe. Pedig ez az ügyekezet talán nem oly kicsinyes értékű, mint Széchy Károly gondolja. Számos helyre merék hivatkozni, a hol csak egyetlen szó miatt is első rangú tudósaink szives támogatását és segítségét kértem ki s azok sem tudták mindig a kérdéses szokat kibetűzni a kézírathól vagy akár az értelemről kiokoskodni. Ily apróságok természetesen nem voltak méltók

a Széchy Károly komoly figyelmére, pedig egy pár helyen talált volna erre is jegyzetet. ¹⁾ Ellenkezőleg némi orrfintorgatással jegyzi meg, ²⁾ hogy *panasz*kodom a Kazinczy László levelei némely helyének olvashatatlansága ellen, a mi, mellékesen mondva, egyszerűen nem igaz. Hol van ebben *panasz*: „Kazinczy László leveleiben sok rövidítés van, a melyeknek az értelme nem mindig bizonyos“? ³⁾ Persze az nagy mesterség tőle, hogy egy helyen ⁴⁾ a Wartensleben generalis és Kazinczy László címét kiolvassa s azzal vádol, hogy én azt nem tudtam kiegészíteni. Valóban hálás lehetek e nem mindennapi nagy segítségért. Épen azért van kitöltetlenül hagyva ez a hely, mert az volt a bizottság utasítása, hogy a hol könnyen, mindenki által érthető rövidítések vannak, azokat nem kell kiegészíteni. Talál még Széchy Károly számos más hasonló helyet a kiadásban és szabad óráiban mulathatja magát azoknak kiegészítésével.

A bírálatnak ez *alaphibája* föl is menthetne a további észrevételektől: de szabad legyen a „két össze-marékkal“ felhordott tévedések és könnyelműségek nagy részére is rámutatni.

Ismeretes dolog, hogy a gyűjtemény rendezését s másolását dr. Nagy Sándor, boldogult barátom kezdette meg, a kit én is, más is sokkal alaposabb és komolyabb embernek tartottunk, semhogy munkájában kételkedhettem volna. A kezembe jutott másolatok egy része nagy gonddal volt az eredetivel összehasonlítva, a hibák vörös tintával kijavítva s ráírva a levél aljára: „Collationálva van!“ Ezeket, miután egy pár próbát tettem a másolat és eredeti összehasonlításában és sehol legkisebb hibát sem láttam, nem tartottam szükségesnek az eredetiekkel mind újra összehasonlítani; a melyeken javítást nem láttam, azokat újra összehasonlítottam. Vajjon lelkiismeretlenség-e ez? A Széchy Károly kifogásolta levelek közül így jutott a gyűjteménybe a 3. 11. és 13. számú, a Kazinczy László leveleinek nagy része s a Nagy Gáborhoz írottak közül egynéhány. Dr. Nagy Sándor a kifogásolt leveleket nagy gonddal javította ki és fölveendőknek tartotta, mit nekem sem volt bátorságom megváltoztatni,

¹⁾ Kazinczy F. Levelezése. I. k. 544. l. 21. számú jegyzet; I. k. 586. l. 225. sz. jegyzet, 2. kikezdés; II. k. 558. l. 311. sz. jegyzet.

²⁾ Széchy K. czikke, u. o. 522. 523. l.

³⁾ Kazinczy F. Lev. I. k. 544. l. 20. sz. jegyzet.

⁴⁾ Széchy K. czikke, u. o. 523. l.

ámbár kétségem volt helyességéről, azért tettem melléjük kérdőjelet. Elismerem, hogy a három, főntebb említett levél a jegyzetben lett volna inkább helyén; de ha már itt van közölve a szöveg között, azt hiszem, ez sem a használhatóságot nem csökkenti, sem a bizalmatlanságot nem fokozza a gyűjtemény iránt.

Ez azonban Széchy Károlynál sem első rendű hiba. Ő Kazinczy László leveleibe kapaszkodik s rendkívüli apparatussal és igazán dicséretes rövidséggel mondja el észrevételeit. Megjegyzem, hogy ő az egész Kazinczy László levelezését csak harmad-negyed rangú dolognak tekintti, de azért e szempontból is teljesen elítéli a rendezést. Őt levélről van szó, a melyeket, bizonyos, hogy mind a testvéreihez irt László, mert, mint Széchy Károly is tudja, e leveleket majd egyik testvéréhez, majd a másikhoz küldözgette László, de mindegyik olvasta, első sorban pedig Ferencz. Ebben azt a *rendkívüli* hibát követte el a szerkesztő, hogy egy párt közülök nem állapított meg pontosan, melyik volt Déneshez, melyik Ferenczhez *címezve*. Széchy Károly megállapítja s én megnyugszom e megállapításban. Van azonban egy levele Kazinczy Lászlónak, a mely különösen kétes volt előttem a szerkesztésnél s azért szintén kérdő-jellel jelöltem meg, sőt egy pár sor jegyzetet is irtam alá. Ez az I. kötet 22. számú levele,¹⁾ a mely világosan az ott olvasható keltezését viseli a kéziratban. Az írás félreismerhetetlenül a Kazinczy Lászlóé. Széchy Károly a belső okok kritikájára hivatkozik e levél hova tartozóságát illetőleg, a minek bizonyára jó hasznát vehetni, ha a levél nincs keltezve, vagy a keltezés nem tisztán olvasható. De mikor a levél egészen világosan van keltezve: akkor *talán* mégis elfogadhatóbb bizonyíték a külső, tisztán olvasható írás, mint a belső következtetés. A levél pedig minden kétséget kizárólag 1782. 8. *May*-ről van keltezve. Előbb, midőn néhány helyreigazítást közöltem a Levelezés I—II. kötetéhez pótlékkul,²⁾ én is azt hittem, hogy e levél az 1792-ik évből való; de most a külső, csalhatatlanabb ismertető jelhez tartván magam, inkább hiszem, hogy e levelet valaki Kazinczy Lászlóhoz irta s ő ezt bizonyosan néhány sor kíséretében úgy küldte el testvéreinek. E szerint tehát e levél mellől épen úgy, mint a jegyzetben kö-

1) Kazinczy F. Lev. I. k. 26—28. l.

2) Egyetemes Philologiai Közlöny, 1891. évf. IX. f.

zött két töredék mellől hiányzanak a kísérő sorok, s ezt kellett volna megjegyeznem, a mit elmulasztottam s itt utólag pótolom.

A II. kötetben Kazinczy Lászlónak két levele van rossz helyre téve. Az elsőt észrevettem már a szerkesztésnél s azért láttam el kérdő-jellel; mert a rendelkezésemre bocsátott Nagy Sándor-féle másolat minden kétséget kizárólag javított kézirat volt s akkor, hogy kétségemet eloszlassam, az eredeti gyűjteményhez nem férhettem. Könnyű volt azonban a jegyzetekben helyreigazítanom, hogy e levél 1791. január 14-kén kelt, mert a levélben az Orpheusnak oly cikkei vannak megemlítve, a melyek csak az 1790. évf. második felében jelentek meg. Erre hivatkozom is.¹⁾ De Széchy Károly e hivatkozásra azt jegyzi meg, hogy „a ki az *Orpheus* nyomásának nehézségeit nem ismeri, csak az illető kötet homlokáról akar meggyőződni és ellenörködni: az e helyreigazításon meg nem nyugodhatik.“²⁾ Mi azt hiszszük, akármiféle körülményeiről itél az *Orpheus*-nak, még ha homlokírásáról következtet is, akkor is meg kell ezen nyugodnia bárkinek, csak annak nem, a ki a helyest is elferdíti, hogy a maga szigorú logikai gondolkodását minden ok nélkül fitogtassa. Az *Orpheus* II. kötetének homlokán ugyanis ezek olvashatók: „Második kötet. 1790. május-június-július-augusztus.“ A VI. füzet tartalma pedig „1790 júniussára“ szól. Már most kérдем: ha egy levél, a melynek 1790. január 14-ki kelete kétséges, mert a levél az *Orpheus* II. kötetének cikkeivel foglalkozik (s ezt a jegyzetben föl- említem): nem önként következik-e ebből, hogy az a levél *nem 1790.*, hanem *1791. január 14-kén* kelt. Hiszen a hónap nem volt kétséges, csak az év, mit a kérdő-jel elég világosan mutat. Széchy Károly előtt ez sem világos, mert hát ő ott is kifogást keres, a hol arra semmi ok sincs.

Ennek a levélnek tehát a kelete bizonyos. A másik, a 301 számú, szintén ez évből való, a mit, midőn az eredeti gyűjtemény kezembe kerülhetett, konstatáltam is, de a jegyzetekben már nem tehettem meg a helyreigazítást, a mit ezúttal pótlók. E szerint a II. kötetben *egyetlen* levél van Széchy Károly szerint is helyreigazítás nélkül rossz helyre téve, de ez a körülmény egyáltalában nem tartja

¹⁾ Kazinczy F. L. II. k. 548. l.

²⁾ Széchy K. cikke, u. o. 519. l.

vissza Széchy Károlyt, hogy kimondja vádját, hogy a szerkesztőnek nincs szerencséje Kazinczy László leveleivel, mert „a II. kötet elején is *össze-vissza* közli őket.“¹⁾ Vajjon nem nagyobb hirtelenkedés és fölszínesség kell-e a Széchy Károly ítéletéhez, mint a milyennel ezekből következtetve engem vádol?

A Kazinczy Ferencz Levelezése I—II. kötete összesen *ötszáz-hatvanhárom* levelet foglal magában s e számból az I. kötetre 278, a másodikra 258 levél esik. Az I. kötetben három olyan levél, a melynek a jegyzetek közé kell vala jönnie, a szöveg közt van közölve hibásan, egy mellől pedig a felvilágosító jegyzet maradt el. A II. kötetben *egyetlen* levélről lehet szó. Ime 563 levél rendezésének rendkívüli hibája, a mely a kiadás iránt bizalmatlanságot kelt, a mely a szerkesztőt lelkiismeretlennek mutatja, a kinek „sem elég éber szeme, sem *elég korismerete*, sem elég széles tudása.“²⁾ Kérem: miből következteti Széchy Károly, hogy nincs elég korismeretem? Bármilyen figyelmesen végig olvastam is vádjait, még az *ő* szempontjából sem találtam egyetlen helyet sem, a mely korismeretem elégtelenségét bizonyítaná. Honnan tehát ez indokolatlan ítélet? Hogy nem az igazság szeretete vezérli Széchy Károly tollát: azt láttuk; hogy folyvást a mellékes körülmények vesszőparipáján nyargal: azt a következők mutatják.

Széchy Károly cikkének másik részét a Levelezés jegyzeteinek bírálata foglalja el, a melyről általánosságban ezeket írja: „Van bennük *sok helyes és helytelen, sok szükséges és sok fölösleges*; tele szórva félszeg állítással, üres szószaporítással és *vakmerő ráfogással*.“³⁾

Hogy hova irjon a szerkesztő jegyzetet, mit tartson felvilágosítandónak s mit bízson az olvasóra: az nagy mértékben függ az egyéni tudástól és ismereteinek körétől. Hogy mit keressen e jegyzetekben a kutató: arra az I. kötet jegyzeteihez irt rövid bevezetésben utaltam, elmondván, hogy „e felvilágosító jegyzetekben nem kívántunk kiterjeszkedni oly tények ismertetésére, a melyek az *irodalomtörténetből* különben is *ismeretesek*.“⁴⁾ Azt sem tagadtam, mint

1) Széchy Károly cikke. U. o.

2) Széchy K. cikke, u. o. 522. l.

3) U. o.

4) Kazinczy F. Lev. I. k. 539. l.

főntebb is említém, hogy e levelekben nem egy hézag maradt fölvilágosítás nélkül. Vajjon nem kellett volna-e ezeket tekintetbe vennie Széchy Károlynak akkor, midőn a jegyzetek bírálatát megkísérlette? Csak egyetlen tényt említek. Virág Benedeknek 1802. ápr. 10-kén irt levelében¹⁾ előfordul e mondat: „Tóth Farkas, Sopronyi Director, *rotunditást* koholt.“ Erre vonatkozólag a jegyzetben ezt irtam: „Tóth Farkas *rotunditásáról* eddig legkiválóbb szakembereink sem tudtak felvilágosítást adni s így e helyet homályban hagyni vagyunk kénytelenek.“²⁾ Széchy Károly szerint meg kellett volna világítanom Tóth Farkas életének és munkásságnak főbb mozzanatait, hogy talán mást nyomra vezessek.³⁾ Tóth Farkas az irodalomtörténetből ismeretes egyéniség; feldolgozott munkákban van szó róla, kivált Csaplár Benedek a Révai életében bőven foglalkozik vele. Ezt én igen jól tudtam s épen ezért nem tartottam szükségesnek életéről írni. Hiszen Csaplár munkája közkézen forog, s nem oly ritka könyv, hogy ebből kivonatokat készítsék, annál kevésbbé, mert a szóban forgó rotunditásról úgy sem mondhattam volna semmit sem.

A praeteritio sokszor igen ügyes szónoki fogásnak bizonyúl, de Széchy Károly nagyon gyanusan használja. Apróságokat, úgy mond, számba sem vesz, hogy aztán a kifejezések világos értelmét elferdítse, sőt tagadjon szemmel látható tényeket. Szükségtelen valamenynyit felsorolnunk, csak a kézzel foghatókra mutatunk. „A 43. levél jegyzetében — írja Széchy Károly — a zemplényi nótáriusságra nézve az 54. sz. levél Kazinczy-féle jegyzetére utal (t. i. a szerkesztő), *a hol arról egy szó sincs.*“⁴⁾ Pedig csak a vak nem látja. Az I. kötet 78. lapján az 54. sz. levélhez két csillag alatt ezt írja Kazinczy: „Kazinczy 1784. okt. 13-án az öreg Orczy által Abaújvármegyének Vicsze-Nótariusává; 25-kén pedig az ifjú Orczy által Törvény Tábla Bíróvá tétetett.“⁵⁾ Erre van hivatkozás és ezt Széchy Károly nem találta. Ha ez sem eltagadása a szemmel látható dolognak: nem tudjuk mi az. És még ő mer felszínességgel, könnyelműséggel, vakmerő ráfogással és lelkiismeretlenséggel vádolni valakit!

¹⁾ Kazinczy F. Lev. II. k. 468. l.

²⁾ U. o. 601. l.

³⁾ Széchy K. czikke, u. o. 539. l.

⁴⁾ U. o. 523. l.

⁵⁾ Kazinczy F. Lev. I. k. 78. l.

Továbbá megró azért, mert Spielenberg Pált a Martinovics-pörben elfogottak védő-ügyvédjének mondom. Fraknoi előadja, hogy miután a foglyokat felszólították: válaszszanak maguknak védő-ügyvédet, többen megnevezték védőjüket, tiz fogoly pedig hivatalból kért magának védőt s így „ez utóbbiaknak a kir. tábla Spielenberg Pált rendelte védő-ügyvéddül.“¹⁾ Tehát nagy hiba az, hogy én Spielenberget az elfogottak védő-ügyvédjének mondom? A 396. számú levél²⁾ címzésében Kazinczy tollhibából így írja Ráday Gedeon címét, a ki már akkor gróf volt: „à M. M. le *Baron* de Ráday.“ Erre a lap alján megjegyzem, hogy a *Baron* tollhiba e helyett: *comte*. Széchy Károly szerint elő kellett volna adnom, mikor kapta Ráday a grófi méltóságot. De hát nem tudja-e azt mindenki, a ki az irodalomtörténetet ismeri? Hiszen, ha még ilyet is ízről-ízre elmondana a szerkesztő: vége-hossza nem lenne aprólékos jegyzeteinek. Ez lenne aztán igazán üres szószaporítás, henye fecsegés. Előbb nem volt szükség semmiféle jegyzetre, mert Kazinczy nem tévesztette el, itt is csak a tollhibát kellett helyreigazítanom. Legjellemzőbb azonban Széchy Károly észjárására a következő megjegyzése. Kazinczy Lászlónak 20. sz. levelében szó van Bay *patvaristájáról*. Én úgy okoskodván, hogy ez a patvarista Kazinczyéknak talán távoli rokona, vagy olyan, a kiből később neves ember is válhatott, megemlítettem a jegyzetben, hogy kilétét *gyantani* sem tudom. Erre Széchy Károly nagy páthosszal azt kérdé: kit érdekel ez a patvarista, hisz ez éppen annyi volna, mintha Kazinczynak szabója vagy vargája után kérdezősködném.³⁾ Megvallom, nem tudtam, hogy Széchy Károly a patvaristát meg a szabót és vargát egy pórázon vezeti. Ez aztán nagyszerű korismeret!

Kazinczynak Kis Jánoshoz 1793. jul. 17-én írt levelében, az *utólagos* átdolgozásban, a melyet a széphalmi mester kiadásra szánt, ezeket írja: „Miért kellene a virrongóknak is veszteni, ha nem úgy virrongának, mint R. és Sz. s B. és R.“⁴⁾ Ismeretes a polemia, a melyre Kazinczy ezélez; de azt is tudtam, hogy ő e levelet *később* írta s Baróti Szabó nevét jobbadán *Barótinak* írja. Ezért gondoltam

1) Martinovics és társainak összeesküvése. Budapest, 1880. 337. l.

2) Kazinczy F. Lev. II. k. 250. l.

3) Széchy K. czikke, u. o. 524. l.

4) Kazinczy F. Lev. II. k. 301—302. l.

a rövidítést így egészíteni ki: „Révai és Szemere, Bacsányi és Rájnis.“ Lehet, hogy tévedtem, de úgy hiszem, ez a tévedés korántsem oly súlyos hiba, mint a milyennek Széchy Károly feltünteteti, rosszul hivatkozván a helyre, a hol az előfordul¹⁾, mert az nem az I., hanem a II. kötetben olvasható.

S most jön aztán csak az igazi könnyelműségek sora.

Kazinczy László 1782. jul. 17-én kelt levelében leírja, hogy temetésen volt s így vezeti be leírását: „Hogy ment tehát véghez a solemnitás?“²⁾ Erre a jegyzetben ezt írtam: „Kinek a temetéséről emlékezik itt László, nem tudjuk eldönteni. A 32. sz. levélben azt írja, hogy vette bátyjának Podmaniczky Lizi halálára írt verseit. *Lehet*, hogy ennek a temetését írja le László e levelében.“³⁾ Széchy Károly siet összes genealogiai tudományát kitárni, s arra a következőkre jut, hogy Kazinczy László nem erre a temetésre czéloz s így okoskodik: „Hát egy esztendő folyamában Podmaniczky Lizin kívül más meg sem halhatott?“ Erre azt kérdjük: Hát mindenki halálára kellett Kazinczynak verset írnia? Miért nem lehetett azt gondolnom, hogy az ott felhozott két tárgy némi összefüggésben van egymással s úgy vezetnem be a valószínű föltevést: „*Lehet...*?“ Ebben Széchy Károly tudományos nyegleséget lát, pedig ily teljesen mellékes dologban való föltevés sem nem árt, sem nem használ a kiadásnak. De Széchy Károlynak ilyenekkel van kedve törődnie, mint a ki a fától nem látja az erdőt. Én elismerem, hogy a Szilágyi Sámuelnél felhozott idézet tévedésből került ki tollamból, mert a mit Szilágyi mondott Kazinczynak, az nem az amerikai Podoc és Kazimir-ra, hanem Kazinczy első munkájára vonatkozik. Ha ilyen tévedést helyreigazít bárki: köszönettel fogadom, valamint a Kazinczy szerelmére vonatkozó tisztázást is.⁴⁾ De azt el nem ismerhetem igazságos kritikának, midőn a bíráló valószínű föltevéseimről úgy beszél, mintha azokat teljes bizonyossággal mondanám.

Szirmay Antal Kazinczyhoz írt 282. sz. levelében kérdi: „Hát egyetlen egy Fridriknek munkáját miért nem fordíthatnák magyarra?“⁵⁾

1) Széchy K. czikke, u. o. 525. l.

2) Kazinczy F. Lev. I. k. 36. l.

3) U. o. 545. l.

4) Széchy K. czikke, u. o. 540—544. l.

5) Kazinczy F. Lev. II. köt. 7. l.

Mivel a levél 1790. jan. 16-án kelt s mivel az után az *Orpheusnak* II. kötetében már van egy fordítás ily czímmel: „Azon okokról, a melyek szerint új törvényeket szabni vagy a régieket eltörölni lehetik“, s Kondé József is ugyanez évben adott ki Nagy Frigyes munkái közül egy fordítást: nem volt vakmerőség azt gondolnom, hogy talán Szirmay ösztönzésére láttak e fordítások napvilágot, mire a jegyzet következő soraiban utaltam is, azért írtam, hogy Szirmay erre a fordításra czélt. ¹⁾ Ugyane levélben van szó Báji *Pataj Sámuelről*, a kinek életéről mit sem tudunk annál egyebet, a mit a jegyzetben elmondottam. ²⁾ Így hát nem ok nélkül írtam, hogy egészen ismeretlen író. Széchy Károly nagy diadallal kérdi: „Ugyan az Istenért, hogy volna egészen ismeretlen, mikor nemcsak Szirmay említi meg, de még Váczy is felfödözi . . . hogy volna egészen ismeretlen író, mikor *neve* a Danielik közkézen forgó életrajzi gyűjteményében is megvan?“ ³⁾ De tud-e Danielik csak egy árva szót is *életéről*? Vagy az olyan író, a kinek csak pusztá nevét említik s *egyetlen* munkája czímét: ismeretesnek tartjuk e? Ime Széchy Károly ítélőszéke előtt a könnyelműség példája.

Földi Jánosnak 1788. okt. 2. (és *nem* 1789. mint Széchy Károly nagy pontosan idézi) ⁴⁾ kelt levelében előfordul *Horváth János* neve. Én a jegyzetben úgy hívé, hogy ez az ismert egyházi író, a ki ekkor első éves theologus volt Pozsonyban. Nem tartottam valószínűtlennek s most sem tartom, hogy Horváth János egy, Földihez írt levélben üdvözölte Kazinczyt, vagy talán az előtt Pesten járván, megismerkedett Földivel. Ebből aztán Széchy Károly az ő szigorú logikájával úgy okoskodik, hogy „ebben a valószínűségben nagyon kevés a valószínűség“, mert — úgymond — „mikor Kazinczy 1789-ben Bécsbe ment, meglátogatta a pozsonyi kispapokat a várban: ekkor *kétségtelenül* fölkereste volna Horváthot is, ha már előbb *köszönő viszonyban* áll véle, hogy személyesen megismerje.“ S mivel Horváthról nem emlékezik sehol: ebből *határozottan* következteti, hogy nem az ismert egyházi író Horváth Jánosról van szó. ⁵⁾ Széchy Károly

¹⁾ Kazinczy Fer. Lev. II. köt. 7.

²⁾ U. o. II. k. 549. l.

³⁾ Széchy K. czikke, u. o. 534. l.

⁴⁾ U. o. 528. l.

⁵⁾ U. o. 529. l.

okoskodása olyan, mint már föntebb láttuk. Azért, mert Kazinczy nem említi: ez nem lehetett az ismert író? Széchy azt tartja, hogy Horváth János *köszönő viszonyban* állt Kazinczyval, de ez a levélnek egyetlen pontjából sem tűnik ki. Aztán Kazinczynak mindenkit föl kell említenie, a kivel csak találkozik? Igaz, ő gondosan meg szokta őrzeni ismeretségét, de hát egy nevet nem kifeledhetett-e a Dömének írt leveleiben is? És miért ne tehetnék föl azt is: hogy Horváth Jánossal, ha akart, sem találkozhatott Kazinczy? Hisz ennek száz oka lehet s még mindig nem lehet oly határozottan állítani, hogy az *én* és Földi Horváth Jánosa két különböző személyiség. Csak akkor lehetne oly nagy hangon beszélni erről, ha Kazinczynak a Földihez írt leveleit is ismernék: de ezek lappanganak maig is, vagy teljesen elvesztek. Az efféle kapaszkodás a szó valódi értelmében tudományos nyegleség.

Két más személyt említ ezután Széchy Károly, a kiről a jegyzetek készítése alkalmával nem tudtam semmit: Cseh-Szombatyt és Zilahyt. ¹⁾ Az elsőről nem tudtam, hogy a levélben említett *Szombaty* egy a *Cseh-Szombatyval*, mert hiszen erről a Szinnyi Repertoriuma is könnyen útba igazított volna. A másodikra vonatkozólag több helyen kerestem adatot, de sikertelenül. Széchy Károly erre azt meri mondani: nem igen hosszasan kutathattam. ²⁾ Hiszen természetesen, ha az ember tudná, hogy hol talál *első* sorban valami adatot a kérdéses személyre vagy tárgyra: könnyű volna a kutató dolga. De megnézhet száz gyűjteményt is és még sem talál semmi fogódzót: holott a százegyedikben minden adatot megtalált volna. De ebből azt következtetni, hogy nem igen hosszasan kutat valaki: teljességgel nem szabad. Például Kazinczy Édes Gergelyhez 1791. aug. 17-én írt levelében arra kéri Édes Gergelyt, hogy ne alkalmi költeményeket írjon, hanem a szívnek érzéseit, stb. és így folytatja: „Jó példával ment ebben elő egy Anonymus, a ki Webernél ez idén Stolbergből, Höltyből, Kleistből, Bürgerből fordított énekeket adott ki.” ³⁾ Ha az ember el nem találja, hol kutathat az anonymus szerzőre: felhányhat egy egész könyvtárt s még sem találja meg. És mégis ki meri azt állítani, hogy nem igen hosszasan kutatott?

¹⁾ Széchy K. czikke, 529. l.

²⁾ U. o. 530. l.

³⁾ Kazinczy F. Lev. II. k. 223. l., a rávonatkozó jegyzet u. o. 572. l.

Hanem azért Széchy Károly kifogyhatatlan a legszemenszedetebb vádakban. Azt állítja, hogy én egyetlen levelezést sem olvasok el¹⁾, a min okos ember bizonyára bosszankodva mosolyog. S miből következteti ezt? Abból, mert Klaniczay Jánost én megtettem a Kazinczy visitatorának, holott Kazinczynak Péczelihez és Pethő Jakabnak Kazinczyhoz írt leveleiben föl vannak sorolva Kazinczy visitatorai. Nem is említve, hogy az első levelet a II. kötet bevezetésében²⁾ felhasználok s a jegyzetekben számos utalás van, a melyek Széchy Károly vádját fényesen megezáfolják, tehát a merő ráfogás Széchy Károly kétélű fegyverének bizonyul újra; de úgy védekedtem, hogy az e levelekben megemlített visitatorok valamelyike helyett talán Klaniczay szolgált valameddig. Elismerem, hogy rosszul vélekedtem, nem vevén fontolóra Klaniczay levelét. Vitéz Jánosra vonatkozólag pedig Beöthy után indultam³⁾ s azt véltem, hogy először pécs-kerületi visitator volt, — mit Beöthy valamely előttem ismeretlen adatból meríthetett s a mit Kazinczy egyszerűen elhallgatott, — s úgy lett győri inspectorrá. Ez is tévedés, beismerem.

De nem sokkal nagyobb tévedés-e azt állítani, hogy én Besztercebánya német nevét (*Neusohl*) mindenütt meghagyom Neusohl-nak a magyar tartalomjegyzékekben is nagyobb alaposág bizonyítékaként?⁴⁾ Széchy Károly még csak annyira sem méltatja a kiadást, hogy nem mondjuk mindenütt, de legalább csak ott nézné meg, a hol kifogást tesz valami ellen. Mert ha hosszasabban forgatja a Levelezés két kötetét: okvetetlenül reá kell jönnie, hogy a tartalomjegyzék *nem* magyar, hanem minden levél kelete úgy van adva, a hogy az illető levelekben olvasható. Láthatta volna mindjárt a 11., 15., 23. 25. stb. szóval *minden idegen nyelvű* levél tartalomjegyzékéből. De azért Széchy Károly mást mer vádolni könnyelműséggel és lelkiismeretlenséggel.

Nem folytatjuk tovább. Az olvasó ítéletére bízunk, hogy a Széchy Károly bírálatának tenorjából vonjon következtetést a bíráló

¹⁾ Széchy K. czikke, u. o. 532. l.

²⁾ Kazinczy F. Lev. II. k. XV. XVI. l.

³⁾ A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban. Budapest, 1887. II. k. 61. l.

⁴⁾ Széchy K. czikke, u. o. 533. l.

igazságszeretetére, alapos tudományára, logikai következetességére s egész rendszerére.

Van a két kötetben körülbelül *háromszáz* jegyzet, a melyekből az itt említettekén kívül még felhoz egy párt Széchy Károly, s jól lehet elismeri, hogy a „komoly kutatás“-nak és „alapos megokolás“-nak is van nyoma a jegyzetekben: ezeket egy árva szóval sem említi. Pedig ha több a megállható jegyzet, mint a megtámadható, azt hisz- szük, okos ember, ha egyenes úton jár az igazság kutatásában s a logikai okoskodásnak legalább csak az alapelemeivel tisztában van: nem ítélheti el a kiadás rendezőjét és szerkesztőjét *határozottan*. Hányad része az egésznek a megtámadott, de alig néhány kivétellel szóba is alig jöhető jegyzetek száma? Vajjon milyen arány szerint alkotott Széchy Károly végleges ítéletet? Mindezt nem kérdezzük. Csupán azt az egyet jegyezzük meg, hogy a ki a mellékes szempontokból *ilyen* kifogásokkal áll elő s mégis megbízhatatlannak hirdeti az egész kiadást: az tegye le a bírálói tollat, mert annak forgatását a legnagyobb könnyelműség megkísérlenie.

VÁCZY JÁNOS dr.

Válasz a feleletre.

— Váczy János dr. urnak. —

.... Ne tovább; ismerlek egészen;
Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

Kazinczy Ferencz.

A szerkesztő szivessége közölte velünk kéziratban Váczy János észrevételeit, hogy azok megjelenésével egyszerre adhassuk meg válaszunkat is. Köszönet érte! S e köszönetünket azzal fejezzük ki, hogy minél rövidebben felelünk arra *a semmire*, a mi hasztalanul törekszik *valaminek* látszani. Mert a lárma még nem tudomány, a hang még nem tehetség, ha csak birtokosa nem — énekes.

Váczy dr. nem énekel, csak rikkant. Lármája és hangja csattanósan igazolja azt a franczia közmondást, hogy a ki haragszik, annak nincs igaza. Ő pedig haragszik. Nemcsak haragszik, sőt dühöng, mi-